

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

О.В. Гісем, О.О. Мартинюк

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Конспекти уроків
8 клас

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

УДК 372.8:930.9
ББК 74.266.3
Г46

Серію “Бібліотека вчителя” засновано 2007 року

Гісем О.В.

Г46 Всесвітня історія : конспекти уроків. 8 кл. / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк.— Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017.— 224 с.

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)

ISBN 978-966-10-4707-4

Посібник укладено відповідно до нової, затвердженої Міністерством освіти і науки України, програми з курсу всесвітньої історії для 8 класу.

Видання містить орієнтовне календарно-тематичне планування і розробки уроків, у тому числі уроків узагальнення та тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів.

Для вчителів історії, студентів історичних факультетів, викладачів.

УДК 372.8:930.9
ББК 74.266.3

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)
ISBN 978-966-10-4707-4

© Гісем О.В., Мартинюк О.О., 2017
© Навчальна книга — Богдан, 2017

ВСТУП

Пропоноване видання створене з метою надання методичної й практичної допомоги вчителям, які викладають курс історії Нового часу. Розробки уроків складено згідно з чинною навчальною програмою «Всесвітня історія. 8 клас».

Розробки уроків містять змістовний систематизований матеріал, зразки наочності (схеми і таблиці), дидактичні ігри, різнорівневі матеріали для проведення поточного і тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів.

Програма курсу всесвітньої історії передбачає засвоєння значного за обсягом матеріалу за обмежену кількість часу. Це обумовлює необхідність розв'язання вчителем складного завдання: який матеріал необхідно розглянути на уроці обов'язково, який — оглядово, а що доручити учням опрацювати самостійно. Автори надають свої пропозиції щодо цієї проблеми.

Основною змістовою одиницею посібника обрано урок. У його межах наведений матеріал поділено на окремі модулі, які вчитель може використовувати варіативно, залежно від конкретної ситуації і власних педагогічних уподобань. Саме це обумовлює наявність у розробках таких змістових елементів, як «Додатковий матеріал», «Цікаво знати», «Звернути увагу!» тощо.

Необхідність використання графічної наочності в навчальному процесі визнавалася завжди. Проте, на жаль, сьогодні вчитель має її досить мало і часто змушений готувати самостійно. Автори спробували допомогти вчителю в цьому. До кожного уроку вони пропонують значну кількість схем і таблиць. Використовувати їх у повному обсязі не завжди доцільно. Наведені схеми і таблиці є прикладами систематизації матеріалу. Учитель вибере з них ті, які вважає необхідними, або розробить власні.

Чимало уваги автори приділили роботі з писемними та візуальними джерелами. Їх використання сприятиме розвитку мислення учнів, формуватиме уявлення про «обличчя» епохи, яку вони вивчають. Проте, організовуючи роботу з джерелами на уроці, необхідно пам'ятати про їхню самоцінність і за можливості уникати їх застосування лише як ілюстрації до тексту.

Змістові модулі «Додатковий матеріал» містять інформацію, яка використовується вчителем за потребою як для поглиблення знань учнів про певні події та явища, так і для кращої власної інформованості. Змістові модулі «Звернути увагу!» містять інформацію, яка є важливою для ліпшого засвоєння матеріалу і до якої вчителю варто привернути увагу учнів.

У посібнику наведено чимало дидактичних ігор. Не підлягає сумніву, що гри належить значна роль у процесі навчання, вона збільшує його ефективність, активізує увагу учнів тощо. На уроці історії дидактична гра — це цікава для її учасників навчальна діяльність в умовних ситуаціях, спрямована на формування знань, умінь та навичок. Проте гра, як і будь-яка форма навчання, не може вважатися універсальною і єдиною. До використання гри на уроці потрібно ставитися зважено, чітко уявляти її мету. Гра може тривати протягом усього уроку або бути одним із його взаємопов'язаних елементів. Перетворювати урок на безперервний ланцюжок ігор не варто. На думку авторів, це суттєво послаблює його навчальне навантаження, перетворює гру на елементарну розвагу.

Домашнє завдання до уроків автори наводять у мінімальному варіанті, що має конкретизуватися вчителем (завдання за контурною картою, робочим зошитом, повідомлення, виконання письмового завдання тощо). Автори вважають за доцільне навести в домашніх завданнях поряд із параграфами основного підручника за чинною програмою посилання на параграфи інших підручників і посібників. Завдяки цьому вчитель і учні матимуть можливість ознайомитися з альтернативним висвітленням однотипного матеріалу.

Узагальнення і тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів як засоби визначення їхніх компетенцій за результатами опрацювання певного матеріалу є обов'язковим. Автори пропонують різнорівневі запитання і завдання для його проведення. Проте конкретна форма проведення уроків узагальнення і тематичного оцінювання може бути, звичайно, визначена лише самим вчителем, відповідно до того, що і як було викладено під час розгляду теми.

Для того щоб допомогти учням краще орієнтуватися і засвоювати навчальний матеріал, автори пропонують вчителю активно використовувати класну дошку. Зокрема, доцільно дотримуватися певної постійної системи в записях. Буде корисним, якщо впродовж уроку перед учнями будуть на дошці записані тема, план уроку, основні поняття і дати, домашнє завдання. Відповідно до цих складових розроблені конспекти окремих уроків.

Автори висловлюють надію, що пропонований посібник стане у пригоді як учителю-початківцю, так і досвідченому фахівцеві, спонукаючи його до творчої активності. Автори намагалися зробити посібник зручним і корисним у повсякденній роботі вчителя. Вони будуть вдячні всім, хто висловить зауваження і пропозиції щодо його вдосконалення.

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

№ уроку	Тема	Дата	Стор.
1	Вступ		6
Розділ I. Великі географічні відкриття та становлення капіталістичних відносин			
2	Великі географічні відкриття XV–XVI ст.		11
3	Завоювання Нового Світу		18
4	Становлення капіталістичних відносин		24
5	Повсякденне життя населення Західної Європи		30
6	<i>Практичне заняття.</i> Наслідки Великих географічних відкриттів / Цивілізації доколумбової Америки		36
7	Узагальнення. Тематичне оцінювання		39
Розділ II. Високе Відродження. Реформація в Західній Європі			
8	Гуманізм. Високе Відродження		42
9	Зародження культури бароко. Становлення нової європейської науки		49
10	<i>Практичне заняття.</i> Гуманістичні ідеї в творах Е. Роттердамського / Ідеї гуманізму в шедеврах Високого Відродження		55
11	Реформація в Німеччині		58
12	Поширення Реформації та Контрреформація		64
13	Узагальнення. Тематичне оцінювання		71
Розділ III. Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.			
14	Становлення абсолютної монархії у Франції		75
15	Завершення формування абсолютної монархії у Франції		83
16	Англія у XVI ст.		89
17	Англійська революція		98
18	Іспанія. Національно-визвольна війна у Нідерландах		106
19	<i>Практичне заняття.</i> «Розвиток монархічних форм правління у країнах Західної Європи» / «Образ абсолютного монарха країн Західної Європи» (на вибір учителя).		115
20	Міжнародні відносини у XVI — першій половині XVII ст. Тридцятилітня війна 1618–1648 рр.		116
21	Узагальнення і тематичне оцінювання		121

№ уроку	Тема	Дата	Стор.
Розділ IV. Османська імперія. Країни Східної Європи у XVI — першій половині XVIII ст.			
22	Османська імперія		124
23	Польща		129
24	Московська держава		139
25	Московська держава наприкінці XVII — у першій половині XVIII ст. Утворення Російської імперії		151
26	Узагальнення і тематичне оцінювання		158
Розділ V. Епоха Просвітництва			
27	Просвітництво і промислова революція		161
28	Освічений абсолютизм		171
29	Міжнародні відносини XVIII ст.		178
30	Англійські колонії у Північній Америці. Війна за незалежність. Утворення США		183
31	<i>Практичне заняття «Особливості державного устрою США» / «Повсякденне життя в країнах Західної Європи у XVIII ст.» (на вибір учителя)</i>		194
32	Узагальнення і тематичне оцінювання		197
Розділ VI. Східний світ у XVI — XVIII ст.			
33	Китай та Японія в XVI — XVIII ст.		201
34	Індія і Персія в XVI — XVIII ст.		212
35	Узагальнення й тематичне оцінювання		221

Дата

УРОК № 1

Клас

Тема. Вступ

Додатковий

матеріал до уроку

Мета: дати учням початкове уявлення про ранній Новий і Новий час як періоди всесвітньої історії і навчальний предмет; ознайомити з основними історичними джерелами цих періодів; сприяти виникненню в учнів зацікавленості до предмета.

Тип уроку: вступний.

Обладнання: підручник, стінна карта, атлас, ілюстративний матеріал.

Основні поняття і терміни: ранній Новий час, Новий час, Нова історія, історичні джерела.

Основні дати та події: 1492 — початок ХХ ст.— історія Нового часу.

Хід уроку

I. Організація навчальної діяльності

Учитель інформує учнів про початок вивчення нового предмета, привертає увагу до загальних питань організації навчальної діяльності.

II. Вивчення нового матеріалу

Дидактична гра «Три речення»

Правила гри. Учитель доручає учням після завершення розгляду матеріалу передати основний зміст кожного з пунктів плану уроку трьома простими реченнями. Переможцем визнається той учень розповідь якого найточніше відобразатиме зміст розглянутого матеріалу.

Актуалізація опорних знань

- 1) Що вивчає наука «історія»?
- 2) Які періоди всесвітньої історії ви вивчали в попередні роки?
- 3) Якими були особливості розвитку людства в Середньовіччі?

1. Нова доба всесвітньої історії

Розповідь учителя (супроводжується демонстрацією таблиць)

У цьому році ви продовжите вивчати історію людства. У попередніх класах ви познайомилися з історією Стародавнього світу та Середніх віків.

У 8 класі ви розпочнете вивчення предмету нової історії. Умовно її можна поділити на дві частини. Першу називають раннім Новим часом або Ранньо-модерною добою (кінець XV — перша половина XVII ст.). Визначальними для цієї доби подіями стали Великі географічні відкриття, Відродження, Реформація і Контрреформація. Друга познайомить вас із першим періодом Нового часу (друга половина XVII — кінець XVIII ст.), яка минула під знаком Просвітництва. У наступному році ви завершите вивчення історії Нового часу, познайомившись з подіями його другого періоду.

Робота з поняттями та термінами

Історія Нового часу — період всесвітньої історії між історією Середніх віків та історією Новітнього часу. Поняття «Новий час» запровадили в XV ст. італійські мислителі, протиставляючи себе попередній добі історії Середніх віків і стверджуючи, що в історії Європи розпочалася нова доба.

Періодизація всесвітньої історії

Назва періоду	Хронологічні межі
Історія первісного суспільства	Від появи людини на Землі — 3 тис. років до н.е.
Історія Стародавнього світу	3 тис. років до н.е.— 476 р.
Історія Середніх віків	476–1492 рр.
Історія Нового часу	I період: 1492–1789 рр. II період: 1789 — початок ХХ ст.
Історія Новітнього часу	I період: 1914–1939 рр. II період: 1939 р.— до наших днів

Великі географічні відкриття стали поштовхом до далекосяжних зрушень. Тисячі людей із європейських країн вирушили на нові землі в пошуках багатства і слави, нових територій. Так, завдяки Великим географічним відкриттям західноєвропейська цивілізація вийшла за межі Європи, поширивши свій вплив на Америку, Африку та Азію, суттєво змінивши життя народів, що потрапили в межі її дій. Значно змінилося й життя самої Європи.

Суттєві зрушення у світогляді людей започаткувало Відродження. У цей час формувалося усвідомлення того, що людина є найвищою цінністю, має право на всебічний гармонійний розвиток і реалізацію своїх можливостей.

Католицька церква, яка була основою старого європейського суспільства, дедалі більше ставала перепоною на шляху формування нових порядків. Відчутного удару католицькій церкві завдали Великі географічні відкриття, унаслідок яких було поставлено під сумнів істинність поглядів на побудову світу, поширюваних церквою. Людство вперше зрозуміло, що світ не закінчується на березі моря чи океану. За цими океанами є континенти, на яких також живуть люди, і всі вони є представниками єдиної спільноти на планеті. Рух за пересмислення ролі католицької церкви в суспільстві дістав назву Реформація. (Про зміст зрушень, які відбувалися у Європі внаслідок Великих географічних відкриттів, розгортання Відродження і Реформації, ви дізнаєтеся, коли вивчите відповідні теми).

Три явища в європейській історії, які мали визначальне значення для переходу від Середньовіччя до Нового часу.

Назва	Визначення	Особливості
Відродження	Період у культурному та ідейному розвитку країн Західної і Центральної Європи, що уособлював перехід від Середньовіччя до Нового часу	Найважливіші наслідки поширення у Європі ідеалів Відродження: <ul style="list-style-type: none"> • здійснення величезного кроку вперед у розвитку мистецтв; • важливі відкриття в астрономії, біології, хімії, фізиці, медицині; • прагнення пізнати світ надихало дослідників на далекі мандрівки; • поширення нових поглядів на роль церкви в суспільстві підготувало підґрунтя для її реформи
Великі географічні відкриття	Найбільші географічні відкриття, здійснені європейськими мандрівниками в другій половині XV — середині XVII ст.	Пошук нових торговельних шляхів із Європи до Індії і Східної Азії, налагодження прямих зв'язків з азійськими країнами (без посередників). Сприяли дослідженню більшої частини земної поверхні (за винятком внутрішніх районів Америки, Африки й Австралії). Дали поштовх розвитку багатьох галузей природознавства. Сприяли набуттю торгівлею світового характеру
Реформація	Суспільно-політичний та ідеологічний рух у Західній та Центральній Європі XVI ст., який набув форми релігійної боротьби проти католицького вчення і церкви	Ідеологи Реформації висунули тези, які заперечували необхідність існування католицької церкви з її ієрархією та інститутом духовництва, відкидали канони католицького богослужіння, не визнавали права церкви на землеволодіння. Результатом Реформації стало виникнення реформатської або протестантської церкви

Старе суспільство, що ґрунтувалося на традиціях і звичаях, поступово руйнувалося, дедалі більша кількість представників нової європейської цивілізації почала керуватися здоровим глуздом і власним розумом.

Відбувалися зміни і в державному устрої країн Європи: стану монархію заступала абсолютна. Абсолютизм став тією формою державного правління, яка більше відповідала інтересам нових соціальних верств. Одночасно в суспільстві визрівало розуміння того, що влада має служити суспільству, захищати інтереси і права кожної особистості. Народи дедалі глибше усвідомлювали свою національну належність. Стало зрозумілим, що створити найкращі умови для розвитку своєї нації можна лише у власній державі.

Основними центрами формування нового суспільства були країни Західної Європи — Італія, Англія, Нідерланди, Франція, Німеччина. Саме тут народжувалися нові ідеали й суспільно-політичні рухи, змінювалися форми державного устрою, складалися ринкові відносини та з'являлися нові соціальні верстви. Руйнувалися старі традиційні суспільства, засновані на натуральному аграрно-ремісничому господарстві.

Ідеї Просвітництва, які виникли в другій половині XVII ст. в Англії, символізували початок нового періоду європейської історії. Він став добою тріумфу розуму і думки людини. У цей час набули поширення погляди, спрямовані проти абсолютизму, проголошувалася необхідність забезпечення державою кожній людині свободи віросповідання, рівних громадянських і політичних свобод.

Розвиток країн Сходу наприкінці XV—XVIII ст. відбувався інакше, ніж у Європі. Тут зберігалися традиційні аграрно-ремісничі суспільства, тому цивілізації країн Сходу вчені називають традиційними. У ті часи посилювався тиск новоевропейської цивілізації на країни Сходу. Останні, не маючи змоги витримати його, перетворилися на залежні від Заходу країни.

Отже, доба кінця XV—XVIII ст. стала для країн Заходу періодом формування і становлення новоевропейської цивілізації, що динамічно розвивалась, а для країн Сходу — часом уповільнення темпів розвитку, збереження традиційних аграрно-ремісничих цивілізацій.

2. Знайомство з підручником

Учитель привертає увагу учнів до структури підручника, його поділу на теми і параграфи. Необхідно одразу повідомити учнів, як слід занотовувати в щоденнику домашні завдання.

Шляхом коментованого читання вчитель розбирає з учнями фрагмент тексту «Як користуватися підручником» і пояснює це на прикладі параграфа. Доцільно звернути увагу на роль ілюстрацій у підручнику. Не лише текст, а й рисунки допоможуть учням створити уявлення про життя людей у ті часи.

Додаткова інформація

Матеріал підручника поділено на шість розділів, кожен з яких містить кілька параграфів, які, у свою чергу складаються з окремих пунктів. Необхідно звертати увагу на виділені в тексті слова і дати. Історія, як і будь-яка інша наука, має власну термінологію, яку необхідно розуміти. Працюючи з матеріалом параграфів, обов'язково перевіряйте себе, щоб переконатися, чи правильно ви запам'ятали персоналії історичних діячів та історичну хронологію.

Краще засвоїти навчальний матеріал допоможуть історичні документи, ілюстрації, карти і схеми. Працюючи з параграфом, прочитайте поданий до нього документ і дайте відповіді на запитання до нього. Розглядаючи ілюстрації, звертайте увагу на підписи, які пояснюють зміст зображеного. Формуванню уявлень про те, як розгорталися події, із якими ви познайомилися, допоможе історична карта. Зрозуміти особливості подій та зв'язки між ними дозволять схеми.

Наприкінці кожного параграфа наводяться висновки. Після них містяться запитання і завдання, спрямовані на формування різноманітних умінь та навичок. Звертайте увагу на умовні позначення, які підкажуть вам, що і як необхідно виконувати.

Після розділів наведено підсумкові завдання, за якими ви зможете узагальнити вивчений матеріал. Здійснити самоперевірку і підготуватися до тематичного оцінювання набутих знань допоможуть тестові завдання.

Пригадайте — запитання, розташовані після назви параграфа, допоможуть вам пригадати раніше вивчений матеріал і краще зрозуміти новий.

Документи розповідають — наведені тут фрагменти історичних джерел необхідно прочитати і відповісти на запитання до них.

Цікаво знати — тут ви знайдете чимало цікавих історичних фактів, пов'язаних зі змістом матеріалу параграфа.

Постать в історії — під такою рубрикою розташована інформація про видатних історичних діячів, що мали важливий вплив на розвиток подій.

Словник — саме тут пояснюються наведені в тексті нові поняття і терміни.

Висновки — у цій рубриці наприкінці параграфів наведено стислий виклад основних думок, розкритих у їхньому тексті.

Запитання і завдання — ця рубрика містить запитання і завдання до параграфів, поділені на чотири групи:

- Перевірте, як ви запам'ятали — за допомогою розташованих тут запитань ви зможете здійснити самоперевірку і переконатися, чи добре запам'ятали матеріал параграфа.
- Подумайте і дайте відповідь — завдяки цим запитанням ви зможете осмислити прочитане.
- Виконайте завдання — виконання завдань цієї рубрики розвиватиме ваші навчальні вміння (працювати з історичною картою, складати плани, таблиці, історичні портрети тощо).
- Творчі завдання — тут ви знайдете завдання, які виконуються за вказівкою вчителя, використовуючи додаткову літературу або ресурси Інтернету.

3. Основні джерела з історії Нового часу

- 1) Як учені дізнаються про життя людей у минулому?
- 2) Що таке історичні джерела?
- 3) Які ви знаєте різновиди історичних джерел?
- 4) Наведіть приклади речових і писемних історичних джерел.

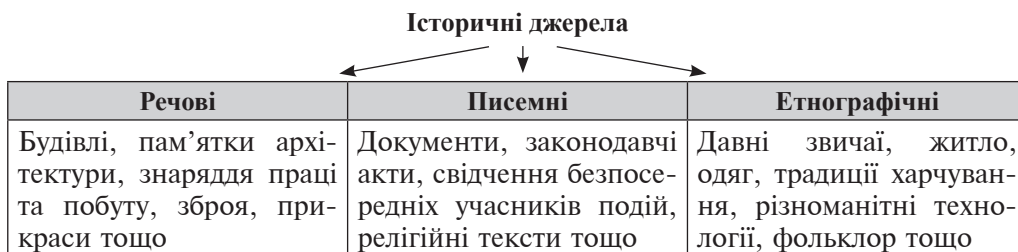
Розповідь учителя

За час свого існування людство залишило на землі багато «слідів» своєї діяльності. Історики старанно відшуковують їх, вивчають і намагаються якнайвірогідніше відтворити життя людей у минулому. Як ви вже знаєте, учені називають ці «сліди» людської життєдіяльності історичними джерелами.

Історичні джерела — усе створене в процесі діяльності людини, що дозволяє вивчати минуле людського суспільства і відображає його історичний розвиток. Досліджуючи різноманітні історичні джерела, учені дізнаються про те, яким було життя людей у кожен історичну епоху. Середньовіччя віддалене від наших часів набагато меншим проміжком часу, ніж стародавня історія, тому історичних пам'яток, що розповідають про цей період історії людства, набагато більше. Для вивчення історії Середньовіччя використовують перш за все речові, писемні та етнографічні джерела. Набагато більше про Нові часи можуть розповісти писемні джерела.

Далі вчитель розглядає питання за наведеною схемою.

Основні історичні джерела, за якими вивчають історію Нового часу

Учитель звертає увагу, що відтворити повну картину життя людини та її світ попередньої епохи можна лише шляхом поєднання інформації з різних історичних джерел.

III. Закріплення нового матеріалу

Дидактична гра «Три речення»

Учитель організовує перевірку виконання учнями завдання до дидактичної гри, отриманого перед початком розгляду нового матеріалу.

Бесіда за запитаннями

- 1) Яку назву має період всесвітньої історії, що вивчається у 8 класі?
- 2) На які дві частини він поділяється? Якими є їхні хронологічні межі?
- 3) Назвіть події, які вважаються визначальними для обох частин Нової історії.
- 4) Чи однаково розвивалися країни Європи і Сходу наприкінці XV–XVIII ст.?

Творче завдання

Чи поділяєте ви твердження, що кожний із періодів всесвітньої історії був для людства новим кроком на шляху його поступального розвитку? Поясніть свою думку, спираючись на матеріал з історії Стародавнього світу та історії Середніх віків.

IV. Підсумки уроку

Заключне слово вчителя

Вивчати історію необхідно, оскільки без знання свого минулого ми не зможемо зрозуміти сучасність і спрогнозувати майбутнє.

Довідатися про різні події минулого можна, лише поєднуючи інформацію, отриману з різних історичних джерел.

V. Домашнє завдання

- 1) Опрацювати вступний текст підручника.
- 2) Зайти в довідковій літературі визначення наук, які допомагають історикам вивчати минуле: археологія, хронологія, нумізмати́ка, геральдика, сфрагістика, етнонімі́ка і топонімі́ка. Виписати їх у зошит.
- 3) Випереджальне завдання. За додатковими джерелами підготувати повідомлення або презентації «Цивілізації народів доколумбової Америки (інки, майя, ацтеки)».

РОЗДІЛ І. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

УРОК № 2

Тема. Відкриття європейців

Мета: з'ясувати причини і передумови Великих географічних відкриттів; дізнатися, як було відкрито Америку і здійснено першу навколосвітню подорож; формувати вміння визначати причинно-наслідкові зв'язки між окремими подіями; виховувати почуття людяності і взаємодопомоги.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, стінна карта, атлас, ілюстративний матеріал.

Основні поняття і терміни: факторія, колонія, колоніальна імперія; 1487–1488 рр.— подорож Б. Діаша, який зробив можливим подальший перетин Індійського океану; 1492 р.— відкриття Америки Х. Колумбом; 1494 р.— підписання Тордесільяського договору про поділ сфер впливу між Іспанією та Португалією; 1497–1499 рр.— відкриття Васко да Гамою морського шляху до Індії; 1519–1522 рр.— перша навколосвітня подорож Ф. Магеллана; 1529 р.— підписання Іспанією і Португалією договору в Сарагосі про поділ Західної півкулі.

Хід уроку

I. Організація навчальної діяльності

Учитель інформує учнів про початок розгляду розділу I, тривалість його вивчення, форми і термін проведення узагальнення і тематичного оцінювання.

II. Вивчення нового матеріалу

Актуалізація опорних знань

- 1) Які уявлення про світ панували за Середньовіччя?
- 2) Якими були життя і культура народів Індії наприкінці XV ст.?
- 3) Що ви знаєте про життя народів доколумбової Америки?

Випереджальне завдання

Впродовж розгляду нового матеріалу систематизуйте його за допомогою таблиці «Географічні відкриття кінця XV — першої половини XVI ст.».

Рік відкриття	Хто очолював експедицію	Держава — організатор експедиції	Зміст відкриття	Історичне значення

1. Причини й передумови Великих географічних відкриттів

Розповідь учителя (супроводжується демонстрацією схеми)

Доба Великих географічних відкриттів стала переломною між Середніми віками та Новим часом. Саме тоді людство накопичило достатньо знань і відчувало потребу пізнати всю Землю з її невідомими просторами.

Наприкінці Середніх віків торгівля з країнами Сходу набула постійного характеру. Різноманітні східні товари — прянощі, ювелірні вироби, тканини тощо — стали звичними для європейців. Однак у другій половині XV ст. ситуація значно ускладнилася внаслідок загарбання Османською імперією Близького Сходу. Різноманітні побори з торговельних караванів і кораблів, грабунки, піратство робили торгівлю вельми ризикованою, не вигідною та нерегулярною. З'явилася велика кількість посередників (арабів, італійців), що призводило до подорожчання товарів. Шлях до Індії через Єгипет і Червоне море повністю контролювали араби, які не допускали сюди європейців. Тому купцям країн Західної та Північно-Східної Європи про далекі східні ринки годі було й мріяти.

Цікаво знати

Перець і гвоздику вирощували на островах Прянощів (сучасні Молуккські острови Зондського архіпелагу) у Тихому океані. Місцеві жителі везли їх на своїх

Дата

Клас

Додатковий

матеріал до уроку

легких човнах-джонках до Малакки (сучасний Сінгапур), де продавали за мізерну ціну індійським купцям. Ті везли прянощі до Індії, де продавали їх арабським купцям, які, навантаживши свої кораблі, везли прянощі Індійським океаном до Єгипту. У Єгипті араби продавали свій коштовний вантаж венеціанським та італійським купцям. І лише тоді починався шлях прянощів до Європи. Кожний посередник збільшував ціну, щоб отримати свій прибуток. Не дивно, що за час мандрівки Шляхом пахощів (так називали купці цей маршрут) ціна прянощів зростала в сотні разів і продавалися вони на вагу золота.

Розповідь учителя

Дедалі більше купців і моряків західноєвропейських країн замислювалися над пошуком нового морського шляху до Індії, в обхід арабів і турків.

До пошуків казково багаті Індії європейців підштовхувала й інша причина: для розвитку торгівлі, заснування нових підприємств потрібні були золото і срібло. У Західній Європі його не вистачало. Водночас уяву європейців приголомшували розповіді мандрівників, які побували в країнах Сходу. «Золота, скажу вам, у них дуже багато, і не вивозять його звідти... Сказати по правді, палац там великий і вкритий чистим золотом... Ще скажу вам, що підлога в покоях — а її там багато, — укрита чистим золотом у два пальці завтовшки; і все в палаці — і зали, і вікна — оздоблено золотими прикрасами», — писав венеціанський купець Марко Поло, який побував у країнах Сходу в XIII ст. Прочитавши такі розповіді, європейські шукачі пригод не роздумували, де шукати бажані золото і срібло.

Для з'ясування цього питання слід використати схему.

Причини Великих географічних відкриттів

Що підштовхувало європейців до пошуків нових шляхів до країн Сходу в другій половині XV ст.?	
Прагнення купців і мореплавців західноєвропейських країн знайти нові морські шляхи на Схід, щоб купувати товари без посередників (арабів, італійців, турків)	У зв'язку зі зростанням міст, розвитком ремесла і торгівлі збільшувалися потреби європейців у золоті й сріблі, яких, на їхню думку, було вдосталь на Сході

Передумовами Великих географічних відкриттів стали важливі вдосконалення, досягнуті на той час у мореплаванні та військовій справі, а саме:

1. Португальці в XV ст. створили швидкий і легкий вітрильник для далеких подорожей — *каравелу*. Вона мала три щогли з прямими і скісними вітрилами та могла рухатися за будь-якого вітру, досягаючи швидкості 22 км за годину.
2. Було вдосконалено компас і морські карти. Компас, що з'явився у Європі наприкінці XII ст., мав вигляд магнітної стрілки, яку клали на шматок дерева, що плавав у посудині з водою. Магнітну стрілку скріпили з котушкою і настромили на стержень, що надало їй схожості із сучасним морським компасом. У XIV ст. з'явилися перші морські компасні карти — портолани, які досить точно відображали відомі європейцям землі й моря та на які було нанесено компасну сітку.
3. Європейські мореплавці почали використовувати винайдену арабами астролябію для визначення місцеположення корабля у відкритому морі за зірками.
4. Велике значення мало і вдосконалення вогнепальної зброї: було винайдено ручні її різновиди — аркебузи, пістолети, мушкети тощо.

Нові шляхи до країн Сходу першими серед європейських держав почали шукати Португалія та Іспанія.

2. Відкриття португальців

Розповідь учителя (супроводжується демонстрацією карти)

Сприятливе географічне положення, оволодіння арабською географією та математикою, морською справою сприяли перетворенню Португалії в XV ст. на морську державу. Початок географічних відкриттів португальців пов'язаний із діяльністю принца Енріке Мореплавця (1394–1460), талановитого ор-

ганізатора морських експедицій, у яких брали участь не лише дворяни, але й купецтво. Шлях до бажаних берегів Індії вони намагалися знайти, пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обігнувши її південний край. Одночасно португальці, починаючи із 40-х рр. XV ст., регулярно споряджали експедиції до Західної Африки за невільниками, слоновою кісткою, золотим піском, прянощами. На карті Африки з'явилися назви «Перцевий Берег», «Берег Слонової Кістки», «Золотий Берег», «Невільничий Берег». Із нових земель до португальської скарбниці надходили величезні прибутки.

У 1488 р. мореплавець Бартоломеу Діаш (1450–1500) зумів досягти, пливучи вздовж західного узбережжя Африки, її південного краю і вийти до Індійського океану, але був змушений повернути назад через загрозу бунту моряків. Південний край Африки назвали мисом Доброї Надії — надії на те, що наступні мореплавці зможуть дістатися Індії.

Експедицію, яка знайшла морський шлях до Індії, очолив 28-річний португалець Васко да Гама (1469–1524). Улітку 1497 р. він із чотирма кораблями вирушив із Лісабона. Пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обминувши мис Доброї Надії, Васко да Гама дістався Мозамбіку. Там, побачивши арабські кораблі, навантажені золотом, сріблом, перлинами та прянощами, він збагнув, які багатства може знайти в Індії. Незважаючи на опір арабів, він знайшов провідника до берегів Індії.

20 травня 1498 р. португальські кораблі увійшли до індійського порту Калікут. За свідченням одного з учасників експедиції, їх прийняли досить стримано. Над подарунками португальців раджі Калікута його домоуправитель розсміявся, сказавши, що найбільшій купець дав би більше. Васко да Гама наказав членам експедиції скуповувати прянощі. Наприкінці року, завантаживши кораблі та отримавши листа від раджі до короля Португалії, Васко да Гама вирушив додому.

Майже рік тривало повернення до Португалії. Васко да Гама був прийнятий португальським королем Мануелем із великими почестями й дістав титул «адмірала індійських вод».

Значення експедиції Васко да Гама полягало в тому, що вона відкрила морський шлях до Індії вздовж західного узбережжя Африки. Водночас це відкриття заклало підґрунтя португальської колоніальної імперії. Завдяки своїй кількісній перевазі у військовій силі та морській техніці португальці витіснили арабів з Індійського океану. Великих територій португальці зазвичай не захоплювали, а створювали на узбережжі численні, добре укріплені факторії. Звідси вони нападали на сусідні території, примушуючи місцевих вождів і володарів сплачувати їм данину прянощами. Поступово вони збільшували сферу свого впливу і 1521 р. досягли найбільшого успіху — португальські факторії з'явилися на Молуккських островах.

Робота з термінами та поняттями

Факторія — торговельна контора і поселення, організовані купцями у колоніальній країні.

Колонія — залежна територія, що перебуває під владою іншої держави або метрополії.

Колоніальна імперія — держава, яка захопила певні території і включила їх до свого складу як колонії.

Розповідь учителя

Торгівлю прянощами було оголошено монополією (винятковим правом) португальського короля. Купці, які привозили цей товар до Лісабона, отримували 800% прибутку. Для збереження високих цін король дозволяв завозити лише п'ять-шість кораблів прянощів на рік.

Захопивши контроль над східним шляхом до Індії, португальці намагалися знайти і західний шлях. Уже після відкриття Америки Колумбом ескадра під керівництвом Педру Кабрала відкрила в 1500 р. Бразилію та оголосила її власністю португальського короля.

3. Христофор Колумб та його плавання до Америки

Розповідь учителя (супроводжується демонстрацією карти)

Першим дістатися Індії західним шляхом спробував іспанський мандрівник Христофор Колумб (Крістобаль Колон; 1451–1506).

Колумб народився в Італії. Уже з 14 років він брав участь у морських подорожах до Англії та вздовж узбережжя Африки. Колумб захопився поглядами італійця Паоло Тосканеллі, який вважав Землю кулею, а західний шлях із Європи до Сходу — найкоротшим. Тосканеллі склав карту світу, на якій Азія була позначена на західному узбережжі Атлантичного океану. За його розрахунками, шлях до Китаю та Індії через Атлантику був набагато коротшим, ніж навколо Африки. Проте Тосканеллі помилився у визначенні розмірів Землі та, відповідно, відстані від Європи до Азії. Згодом казали, що це була велика помилка, яка привела до великого відкриття.

Карта й розрахунки Тосканеллі переконали Х. Колумба в можливості досягти Індії, рухаючись на захід.

Спираючись на них, мореплавець вирішив спробувати досягти берегів Індії, плывучи через Атлантичний океан. Рада португальських учених, розглянувши пропозицію Колумба, визнала її нереальною. Колумб був у розпачі. Він поїхав до Іспанії, де запропонував свій проект королю Фернандо і королеві Ізабелль. Після визволення від арабів Гранади 1492 р., яким завершився період Реконквісти (від ісп. *reconquista* — відвоювання) та арабської присутності на Піренейському півострові, Іспанія прагнула слави й могутності. Королева Ізабелль пристала на пропозицію Колумба. Зважившись на організацію цієї експедиції, вона, звісно, ризикувала, але її успішне завершення могло принести чимало прибутків для Іспанії. За договором, який підписав Х. Колумб з іспанським королем і королевою, у разі неуспіху експедиції він не отримував жодних відшкодувань. У разі ж тріумфу він мав стати віце-королем відкритих земель, отримати звання адмірала й десяту частину з товарів, придбаних або знайдених на відкритих землях.

3 серпня 1492 р. експедиція Колумба у складі трьох каравел — «Санта-Марія», «Пінта» і «Нінья» — із командою в 90 осіб вийшла в море. Експедиція тривала понад два місяці. Матроси не витримували труднощів і вимагали повернення додому. Нарешті, через 69 днів вони побачили землю. Невеличкий острів, на березі якого було встановлено іспанський прапор, був проголошений володінням іспанського короля і дістав назву острів Святого Спасителя — Сан-Сальвадор. Саме цей день, 12 жовтня 1492 р., вважається датою відкриття Америки. Продовживши подорож, Колумб відкрив острови Куба та Гаїті й повернувся до Іспанії. Тут він тріумфально повідомив королю про відкриті на заході землі, які вважав Індією, але золота майже не привіз. Королівський двір був розчарований. Як віце-король нових земель Колумб здійснив ще три подорожі, під час яких було відкрито Малі Антилські острови, острови Пуерто-Рико, Ямаїку, Тринідад тощо, досліджено узбережжя Центральної Америки.

Робота з документом

Із листа Х. Колумба до іспанських короля Фернандо та королеви Ізабелль (18 жовтня 1498 р.)

«Звідси можна... відправляти всіх рабів, яких можна буде продати, і барвникове дерево. Якщо відомості, що я маю, правильні, то... можна продати 4000 рабів... У Кастилії, Португалії, Арагоні, Італії, Сицилії... дуже великий попит на рабів, і я вважаю, що вони надходять у недостатній кількості з Гвінеї. А раби з цих земель, якщо їх привезуть [у згадані країни], коштуватимуть утричі дешевше за гвінейських... А платня за перевезення [рабів] надходитиме з перших грошей, отриманих від продажу рабів. І нехай навіть помирають раби в дорозі — адже не всім їм загрожує така доля...»

Запитання до документа

- 1) Які факти наводить автор листа?
- 2) У чому, на підставі цих фактів, він прагне переконати правителів Іспанії?
- 3) Яку оцінку можна дати ставленню Х. Колумба до корінного населення відкритих ним земель?

Розповідь учителя

До кінця життя Колумб вважав, що він відкрив землі «Західної Індії». Проте в цих мандрівках він так і не знайшов родовищ золота і срібла. При

королівському дворі зростало невдоволення Колумбом: прибутки від його експедицій ледь покривали витрати. Після смерті його захисниці королеви Ізабелль мореплавця позбавили всіх звань, майно за борги розпродали, а сам він 1506 р. помер, забутий усіма. Завдяки мандрівці Колумба було відкрито нову частину світу, яку спочатку називали «Вест-Індією» (Західною Індією). Назву «Америка» відкритий Колумбом материк дістав за ім'ям мандрівника Америго Веспуччі, який, дослідивши відкриті землі, заявив, що це не Азія, а «Новий Світ». Відтоді ці землі стали позначати на картах як «Землі Америго», а з часом просто «Америка».

Відкриття Колумба привели до загострення суперництва між Іспанією та Португалією за право володіти новими землями. Для врегулювання суперечок, за посередництва Папи Римського Александра VI, обидві держави уклали в місті Тордесільясі в 1494 р. угоду, за якою було проведено межу від полюса до полюса приблизно за 30-градусним меридіаном, на захід від островів Зеленого Мису. Усі відкриті землі та води на захід від меридіана ставали іспанськими, на схід — португальськими. Проте це розмежування було зроблено лише в Західній півкулі. Згодом нове зіткнення суперників сталося на Молуккських островах. Тоді 1529 р. в Сарагосі було укладено нову угоду про поділ у Східній півкулі за 17-градусним меридіаном на схід від Молуккських островів.

4. Перша навколосвітня подорож Ф. Магеллана та її значення

Колективна робота з підручником

Учитель організовує самостійне опрацювання учнями відповідного матеріалу параграфу з подальшим обговоренням особливостей перебігу першої навколосвітньої подорожі Ф. Магеллана та демонстрацією її шляху на карті.

Результати роботи учнів учитель систематизує й уточнює за допомогою наведеного матеріалу.

Додаткова інформація

Після смерті Колумба учасники його експедицій продовжили дослідження відкритих земель. У 1513 р. іспанська експедиція на чолі з Васко Нуньєсом де Бальбоа вперше перетнула Панамський перешийок, шукаючи фантастичну «країну золота» — Ельдорадо. Перед мандрівниками відкрився Тихий океан. Проте вони не знали справжніх його розмірів і назвали океан Південним морем. Після цього відкриття в іспанців відродилася ідея знайти західний шлях до Індії. Першим, хто знайшов західний шлях до Індії та здійснив першу в історії навколосвітню подорож, став португалець Фернан Магеллан (1480–1521).

Ф. Магеллан більшу частину свого життя провів у морських експедиціях, перебуваючи на службі в португальського короля. Декілька разів він здійснював мандрівки до Молуккських островів і, мабуть, уже тоді почав замислюватися над тим, що шлях від Америки до островів має бути коротшим.

Коли португальський король відправив 35-річного мореплавця у відставку з жербацькою пенсією, той запропонував свої послуги молодому королю Іспанії Карлу I. На підставі ретельно вивчених таємних повідомлень португальських експедицій, які повернулися з Південної Америки, він запропонував іспанцям сміливий план. Магеллан мав намір досягти Молуккських островів із заходу: за Тордесільяською угодою, якщо вони розташовані ближче до Америки, ніж до Індії, то право володіти ними належить іспанцям. Магеллан був переконаний, що знайде прохід з Атлантичного океану до Тихого і заволодіє островами Прянощів.

20 вересня 1519 р. експедиція з п'яти кораблів вийшла в море і взяла курс на захід. Подорож тривала три роки. Магеллан дістався південного краю Америки і знайшов протоку (тепер вона має ім'я Магеллана), яка з'єднувала два океани. Під час плавання стояла чудова погода, і мореплавець назвав цей океан Тихим. Тривале плавання було дуже тяжким: команди кораблів страждали від нестачі харчів і води, умирали від цинги та інших хвороб. Більша частина експедиції загинула. Лише навесні 1521 р. експедиція досягла островів біля східного узбережжя Азії, які згодом назвали Філіппінськими. На цих островах у бою з місцевими племенами Магеллан загинув. Два кораблі, які залишилися під командуванням Себастьяна д'Елькано (1487–1526), дісталися Молуккських островів і, захопивши вантаж прянощів, рушили додому. 6 вересня 1522 р. мореплавці

повернулися до Іспанії. Із п'яти кораблів уцілів лише один із символічною назвою «Вікторія» («Перемога»), із 253 осіб екіпажу залишилося 18.

5. Індіанські народи та їхня цивілізація

Заслуховування повідомлень і представлення презентацій

Пропонується розглянути питання у формі ознайомлення з кращими учнівськими повідомленнями та презентаціями, підготовленими до уроку.

Результати роботи учнів учитель систематизує й уточнює за допомогою наведеного матеріалу.

Розповідь учителя

У 1992 р., коли весь світ святкував 500-річчя першої експедиції Х. Колумба, замість звичних слів «відкриття Америки» цю подію назвали «зустріччю двох цивілізацій». І це, мабуть, точніше. Колумб відкрив шлях до землі, заселеної людьми ще 25–30 тис. років тому. У корабельних журналах експедиції 1492 р. лишилися свідчення про першу зустріч Х. Колумба з індіанцями: «Вони приносили клубки бавовняної пряжі, папуг, дрючки та інші речі, які довелося б довго описувати, і все віддавали за будь-який предмет, що їм пропонували. Я був дуже уважним до них і наполегливо дізнавався, чи мають ці люди золото...». Ці слова Колумба вже віщували індіанцям те пекло, що незабаром мало розпочатися... Індіанська цивілізація зіткнулася з навалюючим європейським шукачів легкої наживи, для яких єдиним богом було золото.

Культура народів доколумбової Америки налічувала кілька тисячоліть і мала високий рівень розвитку. Приблизно 4 тис. років тому тут виникло рільництво. Індіанці вирощували невідомі у Європі культури — кукурудзу, картоплю, какао, томати, соняшник та ін. Вони не вміли виплавляти заліза, не використовували таких відомих у Старому Світі досягнень, як колесо, плуг, вогнепальна зброя. Зброю та знаряддя праці виготовляли з каменю, дерева тощо.

В Америці існувало кілька цивілізацій: ацтеків — на Мексиканському нагір'ї, **майя** — на півострові Юкатан і у Гватемалі, **інків** — в Андах і на Болівійському нагір'ї, **чибча** — у гірській частині Колумбії. У цих народів уже існували держави, багато гарних міст, що з'єднувалися мережею брукованих шляхів. Вулиці міст прикрашали кам'яні храми та палаци правителів. Через річки було наведено мости, існував навіть поштовий зв'язок.

Майя — єдиний із народів доколумбової Америки, що мав свою писемність. Його ієрогліфічне письмо нагадувало писемність стародавніх єгиптян. Книги виготовлялися з рослиного волокна і зберігалися у футлярах. При храмах існували великі бібліотеки. Майя мали власний календар, вміли передбачати сонячні та місячні затемнення.

III. Закріплення нового матеріалу

Бесіда за запитаннями.

- 1) Яка країна в другій половині XV ст. захопила Близький Схід?
- 2) Яке відкриття здійснив Васко да Гама?
- 3) Яка подія вважається датою відкриття Америки?
- 4) Коли було укладено Тордесільяську угоду?
- 5) Який мореплавець першим знайшов західний шлях до Індії?
- 6) Назвіть народи доколумбової Америки, які створили власні цивілізації.

Творчі завдання

- 1) Чому відкриття Америки називають великим відкриттям, здійсненим через велику помилку?
- 2) Яке поняття, на вашу думку, найкраще відбиває зміст події: «відкриття Америки» або «зустріч двох цивілізацій»? Обґрунтуйте свій вибір.
- 3) Про яку подорож ідеться в наведеному уривку?

Витяг зі щоденника учасника однієї з експедицій

«Упродовж трьох місяців та двадцяти днів ми не мали свіжої їжі. Сухарі, що їх ми їли, були не хлібом, а курявою, перемішаною з хробаками, запаскудженою мишами, а тому невимовно смердючою. Вода, яку ми пили, була гнила й також смерділа. Щоб не вмерти з голоду, ми їли шкіру, якою було вкрито снасті... Ця шкіра під впливом води, вітру та сонця так затверділа, що її треба було вимо-

чувати в морській воді протягом чотирьох-п'яти днів. Після цього ми пекли її на вугіллі та їли..., щури продавалися по півдуката за одного, але навіть за таку ціну їх неможливо було дістати... Нас уразила хвороба, за якої ясна розпухали настільки, що закривали зуби як верхньої, так і нижньої щелеп; люди, уражені цією хворобою, не могли споживати жодної їжі. Дев'ятнадцятеро з нас померли. За три місяці і двадцять днів ми зробили чотири тисячі левг (одна левга — приблизно 7 км — Авт.) цим Тихим морем, названим нами Тихим тому, що ми жодного разу не зазнали бурі.»

IV. Підсумки уроку

Заключне слово вчителя

Пошуки нових шляхів до країн Сходу і зростання потреб у золоті та сріблі стали головними причинами Великих географічних відкриттів.

Завдяки здійсненим відкриттям португальці першими створили колоніальну імперію, населення якої на початку XVI ст. становило близько 1 млн осіб. Загострення боротьби між Португалією та Іспанією за нові землі спричинило перший в історії колоніальний поділ світу.

Унаслідок подорожі Ф. Магеллана було вперше достеменно доведено, що Земля є кулею, і отримано загальні відомості про її розміри.

У доколумбовій Америці існували цивілізації, розвиток яких було перервано європейськими загарбниками.

V. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.